

Fridagymnasiet
Regementsgatan 15
462 32 Vänersborg

2010-09-01
1 (8)
Dnr 40-2010:270

Kvalitetsgranskning av Fridagymnasiet i Vänersborgs kommun

Skolinspektionens beslut

Skolinspektionen har granskat hur elevers möjligheter att nå målen påverkas av arbetsmetoder inom ramen för självstudier/eget arbete. Områden som bör förbättras:

- Skolan bör förbättra arbetet med att påskynda "inskolningen" av eleverna i självstudier i årskurs 1. Detta för att undvika risken att eleverna inte kan tillgodogöra sig den garanterade undervisningstiden under den schemalagda tiden för den individuella studieplanen (ISP).
- Skolan har inte närvarokontroll under ISP-tiden där mycket självstudier/eget arbete bedrivs.
- Skolan bör analysera sambandet mellan betyg och kön. Män har i genomsnitt markant lägre slutbetyg än kvinnor. Detta bör analyseras generellt, men också specifikt i förhållande till självstudier/eget arbete.
- Arbetet med elevernas inflytande på skolan bör förbättras då alla elever i årskurs 1 inte känner sig bekväma att framföra sina åsikter till lärare och rektor om hur man upplever självstudierna på skolan.

Rektor och huvudmannen har ansvar för att Fridagymnasiets förbättringsområden åtgärdas. Redovisning ska lämnas till Skolinspektionen senast tre månader från den dag beslutet meddelas. Skolinspektionen kommer då att följa upp beslutet.

Skolinspektionens granskning av Självstudier/tidsanvändning i gymnasieskolan i Fridagymnasiet i Vänersborgs kommun

Bakgrund

Skolinspektionen genomför en kvalitetsgranskning av Självstudier/tidsanvändning i gymnasieskolan under perioden 15 mars 2010 till den 31 oktober 2010. Granskningen av Fridagymnasiet i Vänersborgs kommun ingår i detta projekt. Övergripande iakttagelser och slutsatser inom området kommer att redovisas i Skolinspektionens kvalitetsgranskningsrapport Självstudier/tidsanvändning i gymnasieskolan.

Övergripande information om och projektplan för kvalitetsgranskningen finns på Skolinspektionens webbplats (<http://www.skolinspektionen.se/Kvalitetsgranskning>).

Syftet med kvalitetsgranskningsprojektet är att granska hur elevernas möjligheter att nå målen påverkas av arbetsmetoder inom ramen för självstudier/eget arbete. För att leva upp till styrdokumentens krav på individanpassning går skolorna olika vägar. Inom den regelbundna tillsynen har Skolinspektionen fått intrycket att ett vanligt sätt är att öka andelen självstudier/eget arbete. Arbetssättet ställer stora krav på elevers förmåga att planera och genomföra studier med begränsad lärarhandledning. Hur skolor arbetar med självstudier/eget arbete ter sig mot denna bakgrund som ett viktigt granskningsområde. Vid avslutat projekt ska de granskade skolornas förhållningssätt gällande självstudier/eget arbete ha synliggjorts och bedömts mot de krav som ställs i författningarna men också med stöd av forskningsresultat och beprövad erfarenhet. Detta förväntas bidra till att dessa skolor fortsättningsvis arbetar med självstudier/eget arbete med en hög måluppfyllelse och inom ramen för definitionen av undervisningstid. Projektets resultat kommer även att spridas till skolor och huvudmän som inte deltagit i studien och förväntas där ge samma effekt som i de granskade skolorna.

Granskningen tar sin utgångspunkt i följande frågeställningar:

- Ger skolans sätt att anordna självstudier eleverna möjlighet att nå målen?
- Ger självstudierna utrymme för att anpassa undervisningen efter elevernas individuella förutsättningar och behov?
- Upplever eleverna att de får det stöd och den stimulans de behöver?

Motivering till beslutet

Ger skolans sätt att anordna självstudier eleverna möjlighet att nå målen?

Skolinspektionens regelbundna tillsyn har visat att det blivit allt vanligare att organisera undervisningen i form av självstudier. Denna undervisningsform är vanligare i vissa skolor än i andra. Mycket tyder vidare på att begreppet undervisningstid är föremål för en relativt fri tolkning. Det kan också konstateras att självstudier/eget arbete organiseras på olika sätt. Det nationella målet att elever i gymnasieskolan ska nå minst godkänt betyg i samtliga kurser som ingår i deras studieplan är långt ifrån uppnått i svensk gymnasieskola. Arbetsformer och arbetssätt påverkar måluppfyllelsen i hög grad. Undervisningsmetoden självstudier kräver god planering och förberedelse av både lärare och elever. Forskningen visar att elever från studievana hem hanterar de outtalade krav som ställs i självstudier/eget arbete, medan elever från mindre studievana hem i större utsträckning är beroende av interaktion med läraren.

Under denna rubrik behandlas följande punkter:

- Beskrivning av skolans kunskapsresultat
- Erbjuds den garanterade undervisningstiden

- I vilken utsträckning använder skolan självstudier
- Hur är självstudierna upplagda
- Hur förbereds eleverna för att klara självstudier
- Bidrar självstudier till att elever avbryter utbildningen
- Hur arbetar skolan med mål att sträva mot i arbetsformen självstudier

Självstudier är en omfattande och genomtänkt aktivitet på Fridagymnasiet och tar sig formen av arbete utfört under tid avsatt för den individuella studieplanen (ISP). Eleverna är då schemalagda för att under frihet lära sig att ta eget ansvar för sina studier. Tiden kan användas för t.ex. individuella möten med ämneslärare och erbjuder eleverna möjligheter till fördjupning, särskilt stöd och tillfällen för bedömning. Lärare och elever kan ömsesidigt ta initiativ till möten under ISP. Lärarna är totalt schemalagda ca 4 000 timmar på årsbasis för att jobba med elever som har ISP på schemat. Både lärare och elever har möjlighet att planera möten och handledning tillsammans under skoltiden. Självstudierna är därför inte begränsade till vissa ämnen, utan ämne och innehåll bestäms av eleverna själva i samråd med mentor och ämneslärare.

Skolan har hitintills endast haft en årgång med avgångsklasser, 2008/2009. Underlaget är därför allt för tunt för att kunna göra en djuplodande analys avseende kunskapsresultatet. Det genomsnittliga resultatet för avgångsklasserna 2008/09 är dock bättre än genomsnittet för kommunens och kommungruppens. Emellertid uppvisar män ett klart sämre resultat än kvinnor, 12,7 mot 15,4 i genomsnittlig betygspoäng. I intervjun med rektorn framgår det att detta ännu inte har utvärderats. Skolinspektionen bedömer det som viktigt att skolan tillämpar en genusanalys på skolans resultat i allmänhet men också specifikt i förhållande till självstudier på ISP-tiden.

Skolan kontrollerar inte alltid elevers närvaro på den garanterade undervisningstiden. Skolan organiserar undervisningen inom fyra "arenor" för lärande: ämneshandledning, mentortid, kunskapsområden och Individuell Studieplan (ISP). Närvaro kontrolleras under alla arenor förutom ISP. ISP utgör ca 6 timmar (1 dag per vecka) i årskurs 1 och i årskurserna 2 och 3 något mer. Den sammanlagda garanterade undervisningen, inklusive ISP, utgör ca 2 400 timmar på skolan, vilket är 220 timmar mer än vad som föreskrivs som minimum i skollagen. Skolinspektionen bedömer att skolan väl erbjuder eleverna den garanterade undervisningstiden, men att skolan inte kan redovisa, på individnivå, omfattningen av elevernas närvaro under självstudierna på ISP-tiden.

Eleverna får under mentorstiden (3 x 30 minuter per vecka), speciellt i årskurs 1, hjälp och stöd av sin mentor att planera ISP-tiden. Varje mentor har ansvaret för 12-15 elevers studiesituation. Mentorn ger respektive elev stöd i att identifiera ämnen och mål som är särskilt angelägna för eleven att fokusera på. Mentorn kan också hjälpa eleven i områden där eleven behöver särskilt stöd, samt följa upp hur eleven lyckas med sina egna målsättningar. I årskurs 1 startar skolan med en "kick-off" där de nya eleverna

bland annat får diskutera läroplansmålen och hur arbetet - bland annat självstudier (ISP) - är upplagt på skolan. Det framkommer dock vid elevintervjuerna att det finns elever som snart har avverkat det första skolåret fortfarande finner det svårt att planera och använda ISP-tiden på ett vettigt sätt. Både rektorn och lärare känner till detta fenomen men ser det som en del i läroprocessen för eleverna att utveckla strategier för det egna lärandet. Det framkommer också i intervjuer med elever i årskurs 2 och 3 att dessa elever inte känner samma frustration när det gäller användandet av ISP-tiden. Den utdragna "inskolningen" i ISP i årskurs 1 kan medföra att det föreligger en risk att eleverna inte kan tillgodogöra sig den garanterade undervisningstiden inom ISP på ett tillräckligt verkningsfullt sätt. Skolan bör därför fundera på hur man på ett mer effektivt sätt skulle kunna lotsa eleverna i årskurs 1 in i självstudier under frihet och eget ansvar.

Rektorn och lärare hävdar att man inte känner till att elever har avslutat sin utbildning på skolan på grund av inriktningen mot självstudier i form av ISP. Vid intervjuer med elever från årskurs 1 framkommer det dock att en eller två elever avser att avbryta sina studier vid skolan efter årskurs 1 av just denna anledning. Skolinspektionen ser det som viktigt att skolan visar lyhördhet för elevernas kritiska röster angående ISP under första läsåret även om den inte är allmänt utbredd. Eleverna framhåller att det inte alltid är så enkelt att ta kontakt med mentorer och ämneslärare under det första läsåret. Det är därför viktigt att mycket av ansvaret att söka upp och utvärdera tillsammans med eleverna vilar på rektorn och lärarna.

Rektorn menar att man konkretiserar läroplanen för gymnasieskolan genom att erbjuda en mångfald av arenor för lärande och lärandesituationer. Eleverna erbjuds "möjligheter att aktivt utöva inflytande över sin utbildning ... samt att stärka sin tilltro till den egna förmågan att själva och tillsammans med andra ta initiativ..." Rektorn ser mål att sträva mot som "fyrrar" som eleverna strävar emot och att det är av största vikt att eleverna får ett verkligt inflytande på skolan och får pröva på olika arbetsätt, arbetsformer och innehåll. Vid intervjuer med lärare och elever framkommer inget annat än att eleverna får betydande möjligheter, inom ramen för självstudier i form av ISP, att fritt och under eget ansvar få utforma arbetsätt och innehåll som ger eleverna möjlighet "till art och nivå" att arbeta utifrån intentionerna i 1994 års läroplan för de frivilliga skolorna (Lpf 94) mål att sträva mot.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att skolan i huvudsak bedriver självstudier på ett väl genomtänkt sätt. Skolan erbjuder den minsta garanterade undervisningstiden men brister i att redovisa den enskilde elevens närvaro då man inte har närvarokontroll på ISP-tiden. Skolinspektionen bedömer också att eleverna i årskurs 1 riskerar att inte kunna utnyttja sin garanterade undervisningstid då inskolningen i ISP tar allt för lång tid. Skolinspektionen bedömer vidare att risken för avhopp i årskurs 1 kan föreligga om man inte lyckas fånga upp de få, men kritiska rösterna, som finns på

skolan. Skolinspektionen konstaterar också att ingen genusanalys av betygen sker på skolan.

Ger självstudierna utrymme för att anpassa undervisningen efter elevernas individuella förutsättningar och behov?

Individanpassning av undervisningen till varje elevs förutsättningar är en bärande tanke i styrdokumentet för gymnasieskolan. Vikten av elevernas möjligheter att utöva inflytande över undervisningen och ta ansvar för studieresultaten betonas i läroplanen. För att leva upp till dessa krav går skolorna olika vägar. Skolinspektionens regelbundna tillsyn har visat att ett vanligt sätt är att öka andelen självstudier/leget arbete. Innebär detta i realiteten att undervisningen individanpassas? Har eleverna inflytande över självstudierna. Studier visar i motsats till detta att elevers uppfattning av att behärska skolans tidsplanering är låg.

- Hur stor är elevernas tillgänglighet till lärare
- Har eleverna inflytande över arbetet med självstudier
- Har skolan en pedagogisk idé med självstudier
- Bedrivs självstudierna individuellt eller i grupp

Över 4 000 undervisningstimmar på skolan är utlagda, inom lärarnas tjänstefördelning, som ISP-tid. I teorin betyder detta att det finns lärare tillgängliga under hela dagarna för ISP-handledning. Detta tycks i huvudsak också stämma i praktiken, dvs. i genomsnitt ca 23,5 timmar per elev och år, beräknat på totalt 170 elever. I vissa ämnen, där det t.ex. bara finns en lärare, uppstår det dock ibland "flaskhalsar" enligt eleverna och lärarna. I dessa fall krävs det en god planering och framförhållning av både lärare och elever för att få handledningen att fungera. Eleverna i årskurserna 2 och 3 beskriver också att de känner sig välkomna in till lärarnas arbetsplatser för att diskutera och få handledning medan årskurs 1 elever känner sig mer osäkra i kontakterna med lärarna. Förutom elever i årskurs 1 så anser såväl elever och lärare samt rektorn att det finns en stor tillgänglighet till lärare för eleverna på skolan under ISP-tiden. Ibland är inte undervisande lärare i ett ämne tillgänglig men då finns oftast en annan lärare att tillgå. Eleverna tycks utnyttja handledningen under ISP-tiden mycket olika. Vissa träffar lärare 5 till 6 gånger per vecka medan andra ibland inte har kontakt med någon lärare under en hel arbetsvecka. Skolinspektionens bedömning är att skolan har en hög tillgänglighet till lärare för eleverna under ISP-tiden men att eleverna i årskurs 1 ibland känner att man har svårt att utnyttja lärarna effektivt.

Eleverna på skolan har ett påtagligt inflytande på sina självstudier (ISP), men kan inte påverka den schemalagda mängden av självstudier. Rektorn beskriver det som att det inte finns några gränser för vad eleverna kan använda sin ISP-tid till. Eleverna bestämmer själva, tillsammans med mentor och ämneslärare, innehållet på självstudierna,

men i praktiken styrs elevernas ISP-aktiviteter i mångt och mycket av lärarnas upplägg och planering under "arenorna" mentortid, ämneshandledning och kunskapsområden. Mycket tid går åt till vad elever och lärare beskriver som läxor, studier initierade av lärare, laborationer samt breddning och fördjupning inom olika ämnesområden utifrån den enskilda elevens förutsättningar och behov. I årskurs 3 används mycket av ISP-tiden till projektarbetet. Men trots det påtagliga inflytande som eleverna har på sin ISP framkommer i intervjun med eleverna i årskurs 1 att få av eleverna för fram de klagomål man har om ISP-tiden. Detta förklaras bland annat av att eleverna inte känner sig socialt förankrade eller "bekväma" med lärarna under det första året på skolan. Elevrådet verkar inte vara en plattform för eleverna att använda för en fråga som denna. Mentorstiden är dock en form för elevinflytande som eleverna kan använda sig av under tre pass i veckan. Skolinspektionen bedömer därför att eleverna har ett stort potentiellt inflytande över hur ISP-tiden används även om den i praktiken, på ett naturligt sätt, "styrs" av lärarnas planering och upplägg. Skolinspektionen finner det dock som bekymmersamt om eleverna undviker att framföra kritik, vilket indirekt blottar en utmaning för elevinflytandet på skolan.

Skolan har en tydlig och väl genomtänkt pedagogisk idé med självstudier (ISP). En bärande tanke som framförs av såväl lärare som elever är att självstudier ger frihet under eget ansvar vilket är en nyttig färdighet inför arbetslivet och högskolestudier, där självstudier och eget ansvar oftast är ett vanligt inslag. Rektorn beskriver elevernas resa under de tre gymnasieåren som att "utbilda tågluffare" där eleverna hela tiden uppmuntras att lösa problem och att vara kreativa. Eleverna i både årskurs 2 och 3 uttrycker denna progression i termer av att "man växer med uppgiften".

Eleverna arbetar ofta på sina egna arbetsplatser som de alla har i skolan. Elevernas närvaro på skolan under ISP-tiden uppskattas av rektorn till ca 75 procent i genomsnitt för alla årskurserna. På fredagar är det dock något "glesare" då man oftast jobbar hemifrån. I årskurs 1 och 2 spenderar eleverna relativt mer tid, upp till 95 procent i skolan, men tenderar att tillbringa mindre ISP-tid på skolan under årskurs 3. Det framkommer i intervjuer med elever att kommunikationen mellan eleverna och lärarna/handledarna, fungerar väl även när eleverna inte är på skolan, då alla eleverna på skolan förses med en bärbar dator - som kan kopplas upp på "nätet" - när de börjar på skolan.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att skolan inom ramen för självstudier på ISP-tid i huvudsak ger utrymme för att anpassa undervisningen efter elevernas individuella förutsättningar och behov. Detta sker genom en hög lärartillgänglighet med enskild handledning och en individanpassad undervisning. Dock framkommer det i intervjuer med eleverna, och till viss utsträckning med lärarna och rektorn, att vissa elever, speciellt i årskurs 1, finner det svårt att hantera den stora individuella friheten som ISP-tiden ger. Elevinflytandet kan förbättras på skolan då alla elever inte känner sig helt bekväma att föra fram sina åsikter om ISP-tiden till lärare eller rektorn.

Upplever eleverna att de får det stöd och den stimulans de behöver?

Avsikten med självstudier är att utveckla elevernas förmåga till analys och vetenskapligt tänkande. Detta ska ge eleverna stimulans och möjligheter att utvecklas efter sina förutsättningar. Upplever eleverna detta och får de stöd och hjälp i arbetet med självstudierna?

- Vilket stöd erbjuder skolan de elever som har svårigheter med självstudier?
- Upplever eleverna att självstudierna är lärarledda?
- Känner eleverna sig stimulerade av självstudier?

Att kunna tillgodose den enskilde elevens behov i form av särskilt stöd för att nå målen eller en ökad omfattning av utmaningar är en utgångspunkt för ISP-tiden på skolan. Vid intervjun med lärare framkommer att det ibland finns elever som "smiter undan" och som kanske inte orkar. Dessa elever kan det vara svårt att upptäcka när eleverna har mycket egen tid. Åtgärdsprogram upprättas alltid för elever som riskerar att inte bli godkända i ett ämne. I åtgärdsprogrammet blir skolans åtagande tydligt, menar rektorn. Åtgärdsprogrammet följs upp under ISP-tiden. Systemet ger utrymme för flexibilitet, men för elever som har svårigheter att utnyttja denna frihet blir lärarna mer uppsökande och tar mer initiativ till stöd och handledning.

Eleverna på skolan upplever i huvudsak att självstudierna är lärarledda då man känner att det är en hög tillgänglighet till lärare när man vill diskutera frågor eller behöver handledning. Detta upplevs mer påtagligt av eleverna i årskurserna 2 och 3 än i årskurs 1, se ovan. Vid elevintervjuer framkommer det att de flesta eleverna känner sig stimulerade av självstudier i den form som det bedrivs på skolan även om det finns undantag som beskrivits tidigare. Elever ger uttryck för att självstudier fungerar väl och ger möjligheter för eleverna att planera och lägga upp sin egen tid. Arbetssättet ger också möjligheter till fler redovisningssätt och arbetsmetoder. På ISP-tid försöker eleverna ofta att lösa uppgifter själva eller tillsammans innan man söker råd, stöd och handledning hos lärarna.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att eleverna vid skolan i huvudsak får det stöd och den stimulans som de behöver. Åtgärdsprogram upprättas och genomförs aktivt under ISP-tiden för elever som riskerar att inte bli godkända i ett eller flera ämnen. Eleverna känner också att självstudierna i form av ISP är lärarledda och stimulerande eftersom lärare i hög grad är tillgängliga när eleverna behöver handledning. Det flexibla arbetssättet stimulerar de flesta eleverna på skolan även om man inte ska förringa att elever i årskurs 1 kan känna en viss frustration och ineffektivitet med självstudier under sitt första läsår på skolan.

2010-09-01
8 (8)
Dnr 40-2010:270

Uppföljning

Vid redovisning till Skolinspektionen i samband med uppföljningen, ange vilka åtgärder som vidtagits och vilka åtgärder som eventuellt planeras. Ange även tidplan för planerade åtgärder och ansvarig för genomförandet. Redogörelsen kan sändas per e-post. Ange Skolinspektionens diarienummer (Dnr 40-2010:270) vid kommunikation med myndigheten angående granskningen.

I ärendets slutliga handläggning har undervisningsråden Elisabeth Fogelberg och Barbro Nässén deltagit.

På Skolinspektionens vägnar

Lena Dahlquist
Enhetschef

Johan Dahl
Utredare/Föredragande

Bilaga

Skolinspektionens granskning av Självstudier/tidsanvändning i gymnasieskolan

Skolinspektionens granskning av Självstudier/tidsanvändning i gymnasieskolan

De bedömningar som Skolinspektionen gör inom ramen för granskningen grundar sig på de författningar som reglerar gymnasieskolan.

I 1994 års läroplan för de frivilliga skolformerna finns en bärande tanke om individanpassning och elevernas möjligheter att utöva inflytande över undervisningen. Där finns också mål att sträva mot när det gäller elevernas förmåga att överblicka större kunskapsfält och utveckla en analytisk förmåga och ett alltmer vetenskapligt sätt att arbeta och tänka.

I gymnasieförordningen regleras den garanterade undervisningstiden och begreppet undervisningstid definieras som "tid för arbete som planerats av lärare och elever tillsammans och som eleverna genomför under en lärares ledning". I samma förordning anges också att elevernas skolarbete skall förläggas måndag–fredag och skall vara så jämnt fördelat över dessa dagar som möjligt (detta gäller dock inte fristående skolor).

Dessutom grundar sig granskningen på forskningsresultat och beprövad erfarenhet inom området. I en forskningsöversikt om individualisering i undervisningen konstateras att den individualisering som framför allt är framträdande i skolan är ansvarsindividualisering i form av självstudier. Trots att styrdokumentet specificerar att det är viktigt att ta fasta på att elever lär på olika sätt beskriver forskningen att skolans undervisningsstrategier snarare har krympt än vidgats under årens lopp. Dessutom framgår det att en hög andel individuellt arbete får till följd att eleverna blir mindre engagerade i skolarbetet och att det också finns ett samband mellan en ökad andel eget arbete och sämre studieresultat. Annan forskning lyfter fram betydelsen av en aktiv och pådrivande lärare som förmår att utforma undervisningen så att den fungerar för olika elever och därmed har en positiv inverkan på resultaten.

I en kunskapsöversikt av undervisningen i naturorienterande ämnen i den svenska grundskolan visar Skolverket att eget undersökande inte gynnar elevers lärande och förståelse av naturvetenskap. Kunskapsöversikten beskriver i stället att lärarstöd är viktigt, och att undervisning där elever förväntas upptäcka saker själva är ineffektiv. Skolverket menar att detta resultat stämmer väl överens med den internationella forskningen på området. I den nyligen publicerade rapporten *"TIMS Advanced"* framgår det att svenska elever på gymnasiet kraftigt försämrat sina resultat i matematik och fysik. Skolverket lyfter det faktum att svenska elever ägnar relativt mycket tid åt individuellt arbete på lektionerna som en möjlig bidragande orsak.

I Skolverkets rapport *"Självkänslan och skolans vardag"* berörs ämnet tidsanvändning och dess koppling till elevers arbetssituation och självstudier. Elevernas svar på en enkätstudie som redovisas i rapporten tyder på att eleverna inte klarar av att planera i tillräcklig utsträckning. Det är även tydligt från studien att skolmotivationen ökar med ökande behärskning av tidsplanering.